

Tekstiä teatterissa?

– raportti teatteritekstittämistä Suomalaisissa teattereissa käsitelleestä seminaarista

Kuulonhuoltoliitto, Teatterin tiedotuskeskus, Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos ja Valtion taidemuseon Kulttuuria kaikille -palvelu ovat toteuttaneet vuoden 2007 aikana selvityksen suomalaisten teattereiden mahdollisuuksista lisätä tekstityksiä niin suomen- kuin ruotsinkielisiin esityksiinsä. Tavoitteena oli kartoittaa näitä mahdollisuuksia ennen kaikkea kuulovammaista yleisöä, mutta myös ikääntyviä ja kieltä opettelevia katsojia, kuten maahanmuuttajia, silmällä pitäen. Selvitys kuuluu Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuoden kulttuurihankkeisiin Suomessa.

Ateneumin taidemuseossa järjestettiin 20.11.2007 seminaari, jossa selvityksen käytännössä toteuttanut Tampereen yliopiston opiskelija Tanja Borg esitteli tutkimuksensa tuloksia. Selvityksen pohjaksi teetettiin kaksiosainen, sekä teatteriyleisölle että -työntekijöille suunnattu, kyselytutkimus, jonka perusteella saatiin kuva teatteritekstityksen tämän hetkisestä tilasta Suomessa ja kartoitettiin lähitulevaisuuden tärkeitä kehittämiskohteita alalla.

Vastausten perusteella yleisö suhtautuu varsin positiivisesti tekstityksien yleistymiseen teattereissa. Kuulovammaiset kertoivat, että he lisääisivät teatterissa käyntiä, jos tekstitettyjä esityksiä olisi enemmän tarjolla. Kuulevat eivät myöskään kokeneet häiriintyvänään tekstityksen mukana olosta, vaan suhtautuivat siihen myönteisesti; tekstityksiin kun ollaan jo totuttu oopperassa ja elokuvissa.

Kyselyn perusteella selvitettiin myös yleisön toiveita tekstityksen käytännöntoteutuksesta. Tekstin ja esityksen tulisi mahtua katsojan näkökenttään yhdellä kertaa, jotta teatterielämys olisi kokonaisvaltainen. Tekstien sijoittaminen eri puolille lavasteita kohtauksen sijoittumisesta riippuen koettiin ihanteellisena tapana seurata tekstitystä. Monilla katsojilla, eikä ainoastaan kuulovammaisilla, on joskus vaikeuksia yhdistää oikeita repliikkejä oikeille hahmoille, joten tekstityksissä tulisi käyttää vaikkapa erilaisia värejä tai fontteja erottamassa eri henkilöiden repliikkejä. Monet kuulovammaiset kokivat, että tekstitys ei aina vastannut täydellisesti esityksen sisältöä. He peräänkuuluttivat mahdollisimman informatiivista ja runsasta tekstitystä. Myös tekniikan toimivuus on varmistettava, sillä monet kuulovammaiset päättivät poistua kesken kaiken toisesta tutkimuskohteena olleesta näytännöstä, kun tekniikka petti ja edellytykset seurata esitystä vähenivät huomattavasti.

Toisen, teatterintekijöille suunnatun, kyselyn tulokset kertovat, että teatterit suhtautuvat pääasiassa myönteisesti tekstitysten lisäämiseen. Aihe koetaan kiinnostavaksi ja tarpeelliseksi. Suurimman ongelman muodostavat tarvittavan laitteiston hankinnasta ja sen käytöstä aiheutuvat kulut. Ulkopuolista rahoitusta esimerkiksi kunnan, kaupungin, valtion tai kuulovammaisten etujärjestöjen taholta kaivataan kipeästi.

Tanja Borgin lisäksi seminaarissa selvitystutkimuksen lähtökohdista ja siinä käytetyistä metodeista kertoi Borgin työn ohjaaja, Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitoksen professori Liisa Tiittula. Hän muistutti, että lyhyet kyselytutkimukset eivät ole avain suureen totuuteen, sillä niiden mahdollisuudet ovat rajallisia. Kaikki kyselyn saaneet eivät vastaa siihen tai kysymykset eivät liiku riittävän syvällisellä tasolla. Tämänkaltaisen kysely paljastaa kuitenkin hyvin esimerkiksi erot kuulevien ja kuulovammaisten kokemuksissa. Tiittula painotti puheessaan jatkotutkimuksen tarvetta. Teattereita on haastateltava ja erilaisia rahoitusmalleja sekä kansainvälisiä käytäntöjä on kartoitettava. Esimerkiksi Saksassa on ilmestynyt tänä vuonna väitöskirja aiheeseen liittyen.

Teattereiden näkökulmaa yleisellä tasolla valotti Suomen teatterit ry:n puheenjohtaja Matti A. Holopainen. Hän korosti, että teatteriesityksen takana on aina tarina, jonka välittymen on

esityksessä keskeisin asia, vaikka teatteri on paljon muutakin kuin sanallista ilmaisua. Hän painotti tasa-arvoisen teatterikokemuksen merkitystä ja muistutti haasteista, joita väestön ja samalla teattereiden yleisön ikärakenteen muutos lähitulevaisuudessa asettaa esityksille. Holopainen kertoi myös tekniikasta, jota tekstittämisessä voidaan hyödyntää. Suomessa on ollut käytössä esimerkiksi valotauluja, joissa tekstit on muodostettu lamppujen avulla. Myös resoluutiotauluja sekä videotykkitekniikkaa on hyödynnetty. Kansainvälisessä käytössä on myös yksilöllisiä tekstityslaitteita, kuten edessä olevan tuolin selkämyksessä olevia ruutuja sekä silmälaseja, joiden toiseen linssiin tekstitys voidaan heijastaa. Tulevaisuudessa voidaan harkita myös esimerkiksi mobiiliteknologian hyödyntämistä tekstittämisessä.

Alan kehittämiseksi on nyt etsittävä koulutus- ja yhteistyömahdollisuuksia esimerkiksi oopperan ja television suunnalta, joilla on pitempi kokemus tekstittämisestä.

Kuulonhuoltoliiton suunnittelija Sami Virtanen toi seminaariin kuulovammaisten näkökulman. Virtanen kertoi itse kokevansa teatterilipun hinnan liian kalliina, jos esityksestä ei voi nauttia täysipainoisesti. Hän on joskus jopa joutunut hankkimaan esityksen käsikirjoituksen käsiinsä jälkikäteen, jotta saisi kiinni kaikista esityksen vivahteista. Virtanen kertoi kuulovammaisena valitsevansa tällä hetkellä teatteriesitysten sijaan mieluummin ulkomaisen elokuvan, sillä niissä on poikkeuksetta tekstitys. Myös suomenkieliset elokuvat jäävät siis kuulovammaisilta kokematta tällä hetkellä, mutta niidenkin tekstittämisen lisäämiseksi työskennellään jatkuvasti.

Tekstittämisen käytännöstä kertoi av-kääntäjä Leo Bessonoff. Hän kertoi käsikirjoituksen ja esityksen todellisuuden muokkaamisesta tekstimuotoon: miten se käytännössä tapahtuu ja mitä tekstittäjä tarvitsee voidakseen toteuttaa tekstityksen parhaalla mahdollisella tavalla. Suomessa ei vielä juurikaan ole käytössä nimenomaan tekstittämistä silmällä pitäen suunniteltuja tietokone-ohjelmia, joten niiden luominen tai hankkiminen olisi tärkeää vaikka myös perus tekstinkäsittely- ja esitysgrafiikkaohjelmistoillakin voi työskennellä.

Taideteollisen korkeakoulun lavastustaiteen professori Laura Gröndahl puhui puolestaan tekstityksen vaikutuksesta lavastajan työhön. Gröndahl piti tekstityksen tuloa teattereihin kaiken kaikkiaan positiivisena asiana, sillä hän totesi erityisesti nuorilla näyttelijöillä olevan usein hankaluuksia artikulaation kanssa ja tekstittämisen helpottavan kaikkien katsojien teatterikokemusta. Gröndahl huomautti kuitenkin, että repliikit ovat vain osa teatterin äänimaailmaa ja jatkossa on pohdittava, miten muutkin äänet voitaisiin tuoda kuulovammaisten ulottuville. Teksti on Gröndahlin mielestä todella voimakas elementti, joka vaikuttaa lavastuksen suunnitteluun alusta asti. Se on haaste; kaikille materiaaleille kun ei voi heijastaa tekstitystä. Toisaalta lavastaja joutuu aina huomioimaan työssään kunkin esityksen erityisvaatimukset ja työskentelemään niiden mukaisesti. Lavastajan olisi kuitenkin parempi tietää jo etukäteen, että joku esitys tullaan tekstittämään, jolloin tekstitys olisi helpompi saada luontevaksi osaksi lavastusta ja siten koko esitystä.

Puhe-esitysten lisäksi seminaarissa nähtiin ja koettiin etukäteen tekstitetty näytelmäkohtaus. Näyttelijät Ville Ahonen ja Niina Sillanpää esittivät harjoitellun kohtauksen lisäksi improvisaatiota, jonka tekstitulkkajaat tekstittivät. Improvisaatiossa tekstittäjät eivät pysyneet näyttelijöiden puherytmin tahdissa, mikä häytti esityksen seuraamista. Myös näyttelijöiden kulkeminen aika ajoin lavalla tekstitysrudun edestä häytti. Hyvin valmisteltu ja oikein rytmitetty tekstitys auttaa katsojaa esityksen seuraamisessa, mutta improvisaation tekstittäminen käytännössä vaikuttaa kokeilun perusteella hieman hankalalta.

Yhteenvetona voitaisiin todeta, että panostaminen teatteriesitysten tekstittämiseen hyödyttäisi kaikkia osapuolia. Yleisö voisi tasapuolisemmin nauttia esityksistä ja teatterit saisivat uusia potentiaalisia katsojia. Suomen olosuhteissa teatteritekstitykset kannattaisi keskittää vain osaan esityksistä. Kaikkia esityksiä ei ole mielekästä tekstittää, mutta tekstitetyistä esityksistä

tiedottamista tulisi parantaa ja kiinnittää erityisesti niiden ryhmien huomio, joille tekstityksistä olisi eniten hyötyä. Tekstitetyt esitykset kannattaisi alkuvaiheessa keskittää niihin teattereihin, jotka ovat jo hankkineet tekstityksissä tarvittavan laitteiston, esimerkiksi turisteja silmällä pitäen.

Pia-Tuulia Pietilä